

II-SHO‘BA.
TA’LIM JARAYONINI RIVOJLANTIRISHNING KONSEPTUAL
METADOLOGIK ASOSLARI

TA’LIM JARAYONINI RIVOJLANTIRISHNING METODOLOGIK VA
NAZARIY ASOSLARI

G‘aybullayev Otabek Muxammadiyevich,
SamDChTI Yoshlar masalalari va
ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha
birinchi prorektori, falsafa
fanlari doktori, professor

Annotatsiya

Ta’lim har bir davlatni taraqqiyot sari etaklovchi kuch bo‘lib, uning rivojlanishida metodologik asoslar bevosita mezon sifatida xizmat qiladi. Yangi O‘zbekistonning falsafiy fanlari ham bu jarayonda ta’limning barcha bug‘inlarida amalga oshirilayotgan islohotlardan samarali foydalanish, uning zamonaviy usullarini foydalanishni nazariy jihatdan tadqiq etishni dolzarbligini ko‘rsatdi. Falsafiy fanlar rivojida ta’lim texnologiyalardan samarali foydalanish bugungi kunda jamiyatda falsafiy tafakkurning rivojlanishiga olib keladi.

Kalit so‘zlar: falsafiy fanlar, innovatsion texnologiyalar milliy tafakkur, siyosat, falsafiy tafakkur, jamiyat, ta’lim, fan, ishlab chiqarishilmiy g‘oyalar.

Annotation. Education is the driving force of every country towards development, and methodological foundations serve as a direct criterion for its development. Philosophical sciences of New Uzbekistan also showed the relevance of effective use of the reforms implemented in all stages of education, theoretical research of the use of its modern methods in this process. The effective use of educational technologies in the development of philosophical sciences leads to the development of philosophical thinking in society today.

Key words: philosophical sciences, innovative technologies, national thinking, politics, philosophical thinking, society, education, science, industrial scientific ideas.

Yangi O‘zbekistonda izzchilik bilan bosqichma-bosqich kechayotgan rivojlanish jarayonlari ijtimoiy hayotdagi ta’limning dunyoviy xarakter kasb etishiga, milliy tendensiyalarning umuminsoniy qiyofasini tubdan o‘zgartirib yubordi. Bunday o‘ziga xoslik ta’lim jarayonining rivojlanishida murakkab va ko‘p qirrali tizim sifatida uslubiy, nazariy va amaliy faoliyatning uyg‘unligini dolzarblashtirdi. Ta’limning falsafiy negizlari o‘z zamirida ta’lim tamoyillari, maqsadlari va usullarini tushunishga va ifodalashga intiladi, shu orqali mavjud tizimdagi kamchiliklarni o‘rganishga qanday yondashish zarurligini, nima o‘rgatish va nima sababdan ta’lim oluvchilarga ta’sir ko‘rsatish yo‘llarini metodologik asoslab beradi. Tadqiqotlardagi falsafiy izlanishlar natijasida ta’lim amaliyoti nazariya bilan murakkab o‘zaro bog‘liqlikni o‘z ichiga olishi, bu turli metodologiyalar va nazariy istiqbollarni sintez qilishni talab qilishi bilan bog‘liqdir. “Mamlakatimizda bir-biri bilan chambarchas bog‘langan ta’lim sohasida -

maktabgacha ta'lim, maktab ta'limi, o'rta maxsus va oliy ta'lim tizimlari, ilmiy-tadqiqot muassasalarini rivojlantirish bo'yicha beqiyos o'zgarishlar amalga oshirilmoqda"[1.55]. Bu muassasalarning bir-biri bilan uzviylashganligi jamiyatning ijtimoiy munosabatlar jarayoniga keng ko'lamdagi o'zgarishlarni hosil qilayotganligi bilan xarakterlanadi.

Keyingi yillarda olib borilayotgan falsafiy tahlil shuni ko'rsatmoqdaki, ta'lim falsafasi jamiyatdagi inson dunyoqarashini ta'lim haqidagi fundamental savollarni o'rganish orqali yuksalib borishi, kreativlikning doimo amaliyotda qo'llanishi, tanqidni to'g'ri qabul qilishni ijtimoiy ongga singdirish, argumentlash kabi falsafiy vositalardan foydalanish muhimligida namoyon bo'lmoqda. Bu jamiyatdagi bilim, haqiqat va xorijiy tillarni o'rganish kabi tushunchalarni sinchkovlik bilan o'rganishni, ta'lim amaliyoti va siyosatini qadriyatlar negizida amalga oshirishni o'z ichiga oladi. Ta'lim jarayonining keng miqyosda rivojlanishi natijasida psixologiya, falsafa, tarix, madaniyatshunoslik kabi kognitiv fan sohalari o'zining fanlararo xususiyatlarini bir-biri bilan aloqadorlikni amalga oshiradi. Ushbu fanlararo yondashuv shaxslarning ta'limni qanday o'rganishi, ijtimoiy omillarning tizimidagi rolini qanday tushunishi, ta'lim oluvchi sub'ektlarga ta'sir qilishini to'liqroq tushunishga imkon beradi. Bu esa, ta'limning nazariy jihatlarini uzluksiz holda so'nggi sohaga oid yutuqlar bilan yangilab borishni, ijtimoiy hayotning ehtiyojlarini qoplashga xizmat qiladigan falsafiy tafakkurni vujudga keltirishni talab etadi. "Ma'lumki, uzluksizlik va uzviylik ta'lim tizimida ortiqcha tarkoriylikka chek qo'yib, avvalo, jamiyatning ma'naviy va intellektual salohiyatini kengaytiradi, qolaversa, davlatning ijtimoiy va ilmiy-texnik taraqqiyotini takomillashtirish omili sifatida ishlab chiqarishning barqaror rivojlanishining ta'minlaydi. Innovatsion pedagogik texnologiyalarning rivojlanishi va ularning o'quv-tarbiya jarayoniga kirib kelishi, shuningdek, axborot texnologiyalarining tez almashinuvi va takomillashuvi jarayonida har bir pedagog-o'qituvchi o'z kasbiy tayyorgarligini, pedagogik mahoratini rivojlantirib borishini talab etadi"[2.6]. Bunday faoliyat ta'lim jarayonining samaradorlik ko'rsatgichlarini oshishiga, ilmiy va falsafiy metodologiyalar asosida tizimli o'qitishni tashkil etishga xizmat qiladi. Turli madaniyatlar va tarixiy davrlardagi ta'lim tizimlari, nazariyalari va amaliyotlarini solishtirish orqali olimlar ta'limning universal tamoyillarini hamda muayyan muhitda samarali bo'lishi mumkin bo'lgan kontekstga xos strategiyalarni aniqladilar. Garchi ta'lim falsafasi birinchi navbatda me'yoriy masalalar bilan bog'liq bo'lsa-da, empirik tadqiqotlar ta'lim nazariyalari va falsafasining real sharoitlarda qo'llanilishi, samaradorligini tekshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Mamlakatimizda ta'lim jarayonida keyingi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlarning maqsadi o'sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama etuk va mustaqil falsafiy mushohada yuritishga o'rgatishdan iboratdir. Mana shu jarayonda ta'limning barcha bug'inlariga kirib kelayotgan innovatsion texnologiyalarning mohiyatini chuqur anglab etish, har bir innovatsiyaga nisbatan ta'lim oluvchida erkin ijodiy tafakkurni shakllantirish dolzarb masalaga aylanib bormoqda. Bugun bizdan talab etilayotgan ta'lim bevosita ilm-fanga asoslanishi, unda ijtimoiy muhit uchun xizmat qiladigan ishlab chiqarishning aks etishi muhim ahamiyat kasb etadi. Biz ta'limga innovatsion texnologiyalarni olib kirayotgan ekanmiz, avvalo ularning inson va uning

manfaatlari uchun qanchalik dolzarbligi, jamiyat bilan qanday integratsiyalashganiga e'tibor berishimiz lozim.

Jamiyatda ta'limning uzluksizligini ta'minlash asnosida nazariyani teran falsafiy tafakkur, ilmiy mushohadaga chorlovchi innovatsion g'oyalar bilan boytishimiz kerak. Buning uchun uzluksiz ta'lim tizimidagi o'zaro aloqadorlikni shakllantirish, barcha sohalardagi singari ta'lim tizimining ham amaliy ahamiyat kasb etish jarayonlariga e'tibor qaratish, ta'limdagi innovatsiyalarning dolzarbligini oshirish zarur. Ta'limdagi bunday o'zgarishlarda tabiiy va aniq fanlar ishlab chiqarishga ko'proq olib kirish xarakterlidir. Shu bilan birga falsafiy fanlar ana shu moddiyatni yaratuvchisini tarbiyalashda va boshqarishda muhim rol uynaydi. Shuning uchun ham innovatsion texnologiyalarning ta'lim tizimidagi o'rnini ko'rsatib berishda ham falsafiy mushohadaga tayanish, ijtimoiy muhit uchun yaratilayotgan yangiliklarning qay darajada xizmat qilishi masalalarini ham chuqurroq anglash lozim.

Jamiyatda ta'limning markazida inson va uning kelajagi turishini anglab etar ekanmiz, biz undan samarali foydalanish yo'llarini izlab topishimiz, ta'limning barcha bug'inlarida innovatsion texnologiyalarni maqsadli jamiyatga yo'naltirishimiz darkor. Ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari bir maqsad sari birlashishi, tizimda yuksak marralar sari intilishi, ta'limning uzluksizligiga erishish uchun mehnat qilishlari lozim. Ta'limda yuz berayotgan metodologik yondashuvlar, milliy qadriyatlarga munosabatlar va samaradorlikka erishish yo'llari zamonaviylikni taqozo etmoqda.

Jamiyatda yuksak ilmiy-falsafiy tafakkur asosida fan va texnologiyalar rivojini ta'minlash, yuqori intellektual qobiliyatga ega bo'lgan ilmiy mutaxassislarni etishtirish zamon talabidir. Ilm bilan innovatsiyani uyg'unlikda rivojlantirishda falsafiy bilimlar muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda falsafiy bilimlar o'ziga xos ko'prik vazifasini bajarib ularning dealektik bog'liqligini ta'minlaydi.

Ta'limda innovatsiyani amaliyotga qo'llash uchun ma'lum sub'ektga amaliy ko'nikmalarni shakllantirish va bilimlarini oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Innovatsion ta'lim bu rivojlangan yoki rivojlanayotgan ta'lim hisoblanib, ta'lim oluvchi uchun o'z-o'zini rivojlantirish imkonini beradi. Innovatsion texnologiyalar o'zi 3ta bir-biri bilan bog'liq komponentlardan tashkil topadi. Bular: tahsil oluvchi ma'lum bir sohaga taa'lluqli bilimlarni nafaqat o'zlashtirishi balki, uni amaliyotga qo'llay olishi ham kerak. Bu zamonaviy ta'lim tizimida multimediyali o'quv materiallari va o'quv laboratoriyalari yordamida amalga oshiriladi va modernistik informatsion tizimlar orqali etkaziladi.

Ta'limning zamonaviy usullari – kompetensiyani shakllantiradigan faol metodlar. Bunda talaba materialni passiv qabul qilmasdan, o'zi ham shu jarayonni faol ishtirokchisiga aylanadi. Masalan, o'qituvchi interfaol usullardan foydalanib muammoli ma'ruza o'qishi mumkin. Bunda endi talaba faqat eshituvchi yoki qabul qiluvchi emas, balki jarayonni faol ishtirokchisi ya'ni savollarga javob bergan, qo'yilgan masalaga o'z echimini bergan holda ishtirok etadi. Provardida avvalo talaba darsda zerikmaydi. Bundan tashqari, mavzuni amaliyot bilan bog'lab anglash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Jamiyat tuzilishi va madaniyatning inson xulq-atvorini shakllantirishdagi roli haqidagi nazariyalar ta'limning ijtimoiy qadriyatlarni, me'yorlarni aks ettirishi, ta'sir

qilish usullarini yoritib berish orqali ta’lim jarayonini faollashtiradi. Zamonaviy falsafiy oqimlar ta’lim falsafasiga chuqur ta’sir ko‘rsatadi, ta’lim maqsadi va ta’lim tajribasining tabiati haqidagi e’tiqodlarga ta’sir qiladi. Ta’lim jarayonining rivojlanishi nafaqat ushbu metodologik va nazariy asoslarni tushunishni, balki amaliy ta’lim vazifalarini hal qilish uchun ushbu turli manbalardan olingan tushunchalarni birlashtirish qobiliyatini ham talab qiladi. Bu nazariy jihatdan asosli va amaliy jihatdan qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan, mazmunli o‘rganish tajribasini targ‘ib qiluvchi o‘qituvchilarga o‘quv dasturlari, o‘qitish strategiyalari va ta’lim siyosatini ishlab chiqishda rahbarlik qila oladigan ta’lim falsafasini ishlab chiqishni o‘z ichiga oladi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, ta’lim jarayonining rivojlanishi dinamik jarayon bo‘lib, falsafiy izlanish, empirik tadqiqotlar va amaliy qo‘llash o‘rtasida ehtiyotkorlik bilan muvozanatni ta’minlashni talab qiladi. Mustahkam metodologik va nazariy asoslarga asoslanib, ta’lim sohasidagi yangi muammolar va imkoniyatlarga javob beradigan rivojlanish falsafiy dunyoqarash, qadriyatlarni tanqidiy o‘rganishga imkoniyat yaratadi.

Ta’lim jarayonining rivojlanishi jamiyat dunyoqarashini shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ta’lim oluvchi o‘quvchilarning turli xil fikrlashi, o‘rganishi va dunyo bilan o‘zaro munosabatda bo‘lishi nafaqat kognitiv rivojlanishga, balki qadriyatlar va axloqiy asoslarga ham ta’sir qiladi. Ta’limning rivojlanishi fuqarolarni yanada adolatli, barqaror va rahm-shafqatli dunyoni tasavvur qilishga, ishlashga ilhomlantirib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. –Тошкент: О‘zbekiston, 2021. 55-бет.
2. Ишмухамедов Р., Юлдашев М. Таълим ва тарбияда инновatsion технологиялар. –Тошкент: 2017. 6-бет.
3. ЯХШИЛИКОВ, ЖЯ, and НЭ МУХАММАДИЕВ. "МИЛЛИЙ гоЯ ВА МАФКУРА."
4. Яхшиликoв, Жўрабой Яхшиликoвич, and Ҳамида Абдумажидова. "Модернизация тушунчаси такомиллашувининг методологик масалалари хусусида." *Интернаука* 14-3 (2021): 91-94.